

AUTORSKI *TOUCH* U HRVATSKOM LUTKARSTVU

Autorski touch u hrvatskom lutkarstvu

Pred likovnom dionicom hrvatskoga lutkarstva stajala su na početku stvaralačke avanture dva putokaza – umjetnički i obrtnički. Prvi su postavili veliki likovni umjetnici i akademici Ljubo Babić i Ivan Kožarić, a drugi legendarni lutkarski tehnolog Željko Markovina. Njihovo iskustvo i senzibilitet šezdesetih godina omogućili su pojavu osobnih poetika Berislava Deželića, Branka Stojakovića i Ivica Tolića. Prvi je obnovio umjetničku tradiciju, a druga dva unijela duh crtanoga filma, stripa i televizije. Tako revitaliziran, kreativni potencijal lutkarskoga medija zainteresirao je slobodne likovne umjetnike – Zlatka Boureka, Voju Radoičića i Vaska Lipovca. Konačno, u postmodernističkome ozračju i sve izrazitijoj lutkarskoj semantičkoj autonomiji, stvoreni su uvjeti za afirmaciju specijaliziranih i autorski profiliranih lutkarskih dizajnera – Mojmira Mihatova, Vesne Balabanić i Gordane Krebelj.

Razlika između predratnoga hrvatskog lutkarstva i njegove poslijeratne obnove praktično nije postojala. Ono što je Ljubo Babić, istaknuti ikonoklast dekorativnoga kazališnog kiča i stereotipnoga iluzionizma, započeo 1920., nastavio je poslije rata Ivan Kožarić: „Pokušao sam dati nešto novo, nisam izrađivao oči, nego duboke ureze, pa je igra svjetla i sjene davala dojam živih očiju“. Alternativu je međutim uskoro ponudio Željko Markovina: „Neke su moje lutke micale očima, plazile jezik ili disale. lutka mora živjeti: u momentu se smije, u momentu je tužna“.

Takav scenski verizam, utemeljen na obrtničkom načinu opetovanja provjerenih tehnoloških rješenja, idealno je odgovarao duhu diktature socijalističkoga realizma i programirane proleterske kulture. No, kada su, u prvoj polovici pedesetih, izmijenjene političke prilike omogućile umjetničkoj skupini EXAT-51 najavu otvaranja vrata stvaralačkim slobodama i dokinuću razlike između umjetnosti i njezine primijenjene inačice, mogao se, prije ili poslije, očekivati početak kraja „praktičnoga umijeća“ u lutkarstvu.

Već u siječnju 1961. godine u Zagrebu se javlja Berislav Deželić, a u Zadru Branko Stojaković. Prvi će u hrvatsko lutkarstvo vratiti europsku umjetničku tradiciju, dok će drugi, učeći tehnologiju od Markovine, i stvarajući vlastiti kreativni postupak na zasadama novog medija - filma, igranoga i crtanog, omogućiti lutkarstvu afirmaciju njegova izvornoga potencijala – animacije. Treći među njima, Ivica Tolić, koji je poetološki blizak Stojakoviću, javlja se u Splitu, također s visokim osjećajem za poštivanje animacijskih potreba.

Ono najvrjednije što je hrvatsko lutkarstvo baštinilo od ova tri vrsna kazališna mušketira jest

odbacivanje iluzionističkih konvencija i demistifikacija lutkarske scene. Deželićeve lutke ne samo da nisu skrivale da su lutke već su to čak napadno isticale; Stojaković je porušio paravan kako bi razotkrio najveći lutkarski misterij – animaciju; Tolić je pak svemu tome dodao poseban način poetske stilizacije. Umjesto da oponaša ono što nije, lutkarska je pozornica postala ono što jest – prostor za kreativnu igru. Scenom je konačno zavladao zaboravljeni osjećaj stvaralačke slobode.

U toj nesputanosti svatko je na svoj način pristupao praktičnoj redefiniciji pojma lutke. Deželić s pozicija konstruktivizma, Stojaković s dubokim osjećajem za metaforični potencijal lutkarske scene, a Tolić s trajnim povjerenjem u scenski funkcionalizam. Deželiću je likovni impuls redovito bio jači od scenskoga. Želio je lutku pretvoriti u oblik, a lutkarstvo u kazalište likovnih oblika. Stojaković je, pak, dosljedno poštivao dignitet lutke. Pod egidom „Lutka je sve – Sve je lutka“ nastojao je cijelu scenu podrediti potrebama animacije. Intuitivno je osjećao da bez animacije nema metafore, a bez metafore nema poezije. Njegovo novo shvaćanje profinjenih postupaka za tvorbu metaforičnih scenskih slika, providenih dubokim i složenim konotacijama, zajamčilo je zadarskome *Postojanom kositreanom vojniku* epitet jedne od „najvažnijih predstava u povijesti hrvatskoga lutkarstva“.

Lutkari očito nisu nespreno dočekali blistave sedamdesete godine koje su omogućile prodor novoga teatra, televizije, stripa, Brešanova i Stoppardova Hamleta, prevlast *rock 'n' roll* svjetonazora, reafirmaciju urbane kulture i građanskoga senzibiliteta. U takvu ozračju, jedan za drugim – Bourek, Radoičić i Lipovac – otkrivaju u lutkarstvu svježije područje kreativne ekspresije. Pri tome, lutkarsku pozornicu nisu shvatili kao mjesto za reprodukciju osobnih vizualnih preokupacija već kao prigodu da kazališni događaj kreativno isprovociraju vlastitom umjetničkom zbiljom.

Za razliku od Deželića koji je snivao o kazalištu oblika, Bourek u lutkarstvu vidi kazalište figura (Figurentheater). Kako veli, sâm izrađuje svoje vlastite glumce bizarnih lica, naglašenih oblina i agresivna izričaja. Uvjeren je da su lutke skulpture koje se kreću. Radoičić se, pak, predstavio kao „fascinirani graditelj scenskoga prostora“ u koji bi udomio svoju „urbanu naivu“, prepunu nekonvencionalnih slika i kipova. Lipovac također nije odustajao od prepoznatljive galerije simbola, vlastitog svijeta plošnih likova i prostora izrazito mediteranskog ugođaja i žestokoga kolorita. Indikativno je međutim da je svijlu podjednako opajala radost igre i oduševljavao humor. Boureka sardonični, Radoičića naivni, Lipovca istančani.

1

2

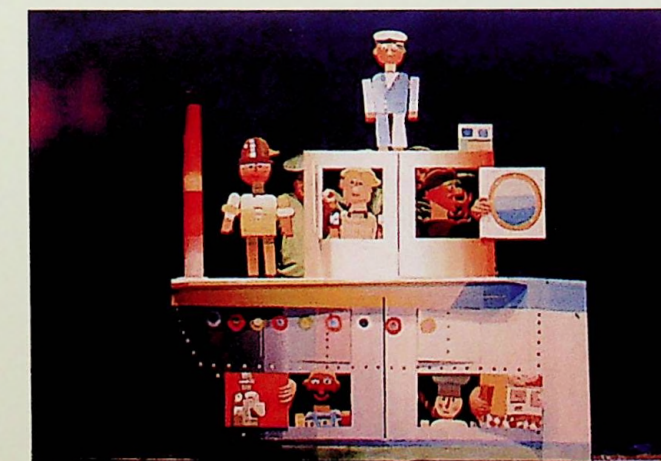
3

4

5

6

Dok su njih trojica, koliko god bili oduševljeni lutkama, ipak ostali nezavisni likovni umjetnici, dotle su Mojmir Mihatov, Vesna Balabanić i Gordana Krebelj, također školovani likovnjaci, čvrsto vezali svoje artistske sudbine za lutkarstvo. Ujedinili su aktivnu umjetničku praksu s autentičnim lutkarskim iskustvom. Legitimno su baštinili Markovinin smisao za tehnologiju, Deželićevu demistifikaciju, Stojakovićevu metaforičnost, Tolićevu poetičnost i Bourekovo povjerenje u medij. Sjedinjujući strukovnu izobrazbenost, tehnološku darovitost i smisao za scensku funkcionalnost s visokom razinom kreativnoga potencijala, zajamčili su hrvatskome lutkarstvu autonoman umjetnički i pjesnički postupak.

Svi su došli u lutkarstvo gotovo istodobno, na samome početku osamdesetih. Mihatova, koji je počeo u crtanome filmu, Stojaković je doista zatravio lutkarstvom; Krebeljeva je ušla u lutkarstvo pomažući Boureku, a Balabanićeva je rođena i odgojena u slikarskoj obitelji Job. Vrlo brzo su se afirmirali kao autori izrazitih kreativnih individualnosti. Vokacijom karikaturist, prepoznatljiva likovnog rukopisa, Mihatov nema u lutkarskoj retorici uzora. Radi sjajne studije o „scenskoj lutkovnosti i njezinoj moći u svim značenjskim segmentima“. Za nj je rečeno da je majstor zagasitoga sivila i infernalnih izazova, sposoban stvoriti asemblaže čudesne izražajnosti, dramatičnosti i začudne dinamičnosti. Njegov se *Zvezdan* (1995.) „klobuča iz prvotnog kaosa scenske materije u čistu i funkcionalnu skulpturalnost i animaciju scenskoga prostora“.

Lutkarski svijet Balabanićeve i Krebeljeve izrazito je sretan spoj funkcionalnosti i scenske uvjerljivosti. No, poetika Balabanićeve, koja dolazi iz čarobnog snovida slikarice Cvijete Job, oplemenjena je, kako piše Igor Mrduljaš, ljupkošću bajke i paučinastošću pričina. Nosi u sebi istaknutu likovnost i slikarski doživljaj oblika. Lutkarica je to neprijeporne dojmljivosti. Podjednako ekspresivna, Krebeljeva slijedi Bourekov uzor grotesknosti, ali „znatno blaži i nježniji. Njezine lutke krase sažetost oblika i rijetka vrlina da nekom naglašenom podrobnosti učini lakodostupnim značaj lutke.“

Od Babića i Kožarića, preko Markovine, Deželića, Stojakovića i Tolića, do Mihatova, Balabanićeve i Krebeljeve, hrvatsko je lutkarstvo, uz kreativnu potporu slobodnih likovnih umjetnika, kao što su Bourek, Radoičić i Lipovac, doseglo nesputane prostore poetske i metaforične kazališne zbilje. Više nitko „ne diskutira o Puppentheatru kao o nečemu upitnom“, o nečemu što nema pouzdanu umjetničku atribuciju, što je infantilno i „ispod dostojanstva za odrasle“.

Abdulah Seferović

Fotografije

- 1 – Ivica Tolić, *Čarobni instrument*, GKL Split, 1994.
 - 2 – Mojmir Mihatov, *Maska iz Muke svete Margarite*, KL Zadar, 1990.
 - 3 – Vesna Balabanić, *Ljepotica i zvijer*, Zagrebačko kazalište lutaka, 2005.
 - 4 – Branko Stojaković, *Plakat za Ružno pače*, Dječje kazalište u Osijeku, 1990.
 - 5 – Branko Stojaković, *Ribar Palunko i njegova žena*, KL Zadar, 1989.
 - 6 – Vojo Radoičić, *Pltica i brod*, Dječje kazalište u Osijeku, 2001.
- Naslovnica – Zlatko Bourek, *Vuk i kozlići*, Dječje kazalište u Osijeku, 1996.

Biografski podaci

BABIĆ, LJUBO (Jastrebarsko, 14. VI. 1890. – Zagreb, 14. V. 1974.). Antologijsko ime hrvatskoga slikarstva. Akademik. Počeo izlagati 1909. godine. Dugogodišnji prijatelj Miroslava Krlježe i legendarnoga kazališnog redatelja dr. Branka Gavella. Zajedno s dr. Božidarom Širolom i dr. Velimirom Deželićem 1919. osnovao Marionetski teatar u Zagrebu i bio njegov prvi stalni likovni dizajner. Prekinuo kazališnu tradiciju dekorativnoga kiča i stereotipnoga iluzionizma.

BALABANIĆ, VESNA (Opatija, 1954.). Lutkarska dizajnerica u Zagrebačkom kazalištu lutaka od 1982. Diplomirala 1977. na Likovnoj akademiji u Zagrebu, u klasi prof. Miljenka Stančića. Njezina poetika izvire iz čarobnog snovišta slikarice Cvijete Job, oplemenjena ljupkošću bajke i paucinastim pričinom. Karakterizira je dojmpljiva likovnost i slikarski doživljaj forme. Istražuje poetičnost lutke i aspekt njezine nevinosti.

BOUREK, ZLATKO (Slavonska Požega, 4. IX. 1929.). Akademski kipar, scenograf, kostimograf, slikar, član suradnik HAZU. Graditelj pokretnih kipova i umjetnik animacije. Započeo 1951. kao karikaturist. Stvorio osebujan likovni svijet izvrnute zbilje, grotesknoga humora i nadrealističnoga senzibiliteta.

DEŽELIĆ, BERISLAV (Zagreb, 14. XI. 1920. – Zagreb, 22. VI. 1982.). Arhitekt, scenograf, kostimograf i lutkar. Studirao arhitekturu na tehničkim fakultetima u Zagrebu i Beču. U svijet kazališne zbilje ušao 1945. godine. Iznimnu likovnu inventivnost, oslobođenu svega dekorativnog, demonstrirao je na dramskim, opernim, baletnim i lutkarskim scenama u Subotici, Novom Sadu, Rijeci, Puli, a ponajviše u Zagrebu. U lutkarstvo ga je 1961. privukao Berislav Brajković.

KOŽARIĆ, IVAN (Petrinja, 10. VI. 1921.). Istaknuti hrvatski likovni umjetnik. Veliki majstor sažimanja forme i snažne ekspresivnosti. Član HAZU. Godine 1943. počeo studirati kiparstvo na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Diplomirao 1947., a 1949. završio specijalku kod prof. Antuna Augustinčića. Član zagrebačke Družine mladih koja je u veljači 1948. službeno promovirana u Zemaljsko (Zagrebačko) kazalište lutaka. Od samoga početka pokazao snažan otklon od tradicije figuralnoga kiparstva.

KREBELJ, GORDANA (Zagreb). Lutkarska dizajnerica u Zagrebačkom kazalištu lutaka od 1980. Diplomirala likovne umjetnosti na Pedagoškoj akademiji u Zagrebu. Sklona je Bourekovoj grotesknosti, karikaturnosti i sardoničnosti, ali „njezine lutke krasi sažetost oblička i rijetka vrlina da nekom naglašenom podrobnosti učini lakodostupnim značaj lutke“.

LIPOVAC, VASKO (Kotor, 14. VI. 1931. – Split, 4. VII. 2006.). Završio Likovnu akademiju u Zagrebu, 1955. godine. Do 1959. suradnik majstorske radionice Krste Hegedušića. Od 1964. živio i radio u Splitu. Njegov svijet igre i mašte, reduciran figurativni izričaj, jasan i jednostavan volumen, minimalna naracija, sve je to toliko blisko kazališnom lutkarstvu kao da iz njega izašlo.

MARKOVINA, ŽELJKO (Opuzen, 1910. – Zagreb, 2001.). Legendarni lutkarski tehnolog i scenograf. Splitski

gimnazijalac, od 1932. član Udruge hrvatskih kazališnih dragovoljaca i volonter u scenskim radionicama Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu. Na poziv dr. Vojmila Rabadana, 1950. počeo raditi u Zagrebačkom kazalištu lutaka, gdje je ostao do umirovljenja.

MIHATOV, MOJMIR (Zadar, 1952.). Ugladni hrvatski karikaturist i lutkarski dizajner. Završio Skolu za primijenjenu umjetnost u Splitu i studij Likovnog odgoja na Pedagoškoj akademiji u Zadru. Neko vrijeme radio u Zagreb-filmu, od 1968. bavi se karikaturom, a od 1980. član je zadarskoga Kazališta lutaka. Majstor je zagasitoga sivila i infernalnih izazova, sposoban stvoriti asemblaže čudesne izražajnosti, dramatičnosti i začudne dinamičnosti.

RADOIČIĆ, VJEKOSLAV VOJO (Požega, 10. XI. 1930.). Slikar, grafičar, ilustrator, scenograf, kipar. Završio Pomorsku akademiju u Rijeci, 1957. Poznat je kao slikar „urbane naive“. Općenito se drži da ga s lutkarstvom povezuju elementi dječjeg stvaralaštva u njegovu slikarstvu. Na lutkarskoj sceni, međutim, puno više dolaze do izražaja njegova bogata imaginacija i živopisni kolorit. Živi i radi u Rijeci.

STOJAKOVIĆ, BRANKO (Zadar, 21. X. 1937. – Zagreb, 21. VI. 1992.). „Najveći hrvatski kreator lutaka i lutkarski scenograf“. Među zadarske lutkare došao 1955. godine. Radio na svim lutkarskim scenama bivše Jugoslavije (osim Makedonije), na televiziji, filmu i Dječjem festivalu u Sibeniku. Njegovo se djelo doima „poput prave enciklopedije inovacija, izuma i zahvata koji su tradicionalno lutkarsko kazalište preobrazili u suvremeni, živi, dinamični medij“.

TOLIĆ, IVICA (Trogir, 15. III. 1930.). Dugogodišnji likovni dizajner i tehnolog u splitskome Kazalištu lutaka, slikar, profesor, scenograf i redatelj. Autor lutkarske televizijske serije *Put oko svijeta*. Diplomirao na Skoli za primijenjenu umjetnost u Splitu. Drži se da je njegov funkcionalizam znak osjećaja za poštivanje animacijskih potreba, a likovna stilizacija i poetske performanse izraz odnos prema promijenjenom shvaćanju pojma lutke.

Bibliografija

Knjige

Livija Krofelin, *Zagrebačka zemlja Lutkanija*, Zagreb, Međunarodni centar za usluge u kulturi, 1992.

Hrvatsko lutkarstvo, Zagreb, Hrvatski centar UNIMA, 1997.

Abdulah Seferović, *Lutkari Svete Margarite*, Zadar, Kazalište lutaka, 1997.

Antun Travirka i Abdulah Seferović, *Branko Stojaković*, Zadar, Kazalište lutaka, 1997.

Časopisi

Mario Čečuk, *Željko Markovina u svijetu lutaka*, LuKa, 1, Zagreb, 1995., 15-17.

Velimir Chytil, *Prvih pet godina*, LuKa, 7, Zagreb, 1999., 23-40.

Abdulah Seferović, *Branko Stojaković*, LuKa, 16 i 17, Zagreb, 2002., 2-5.

Katalozi

Abdulah Seferović, *Branko Stojaković - Pretvorba misli u pokret*, Zadar, Kazalište lutaka, 1996.

Igor Mrduljaš, *Gordana & Vesna*, Zagreb, Međunarodni centar za usluge u kulturi, 1998.

Mojmir Mihator, *Izložba*, Zagreb, Međunarodni centar za usluge u kulturi, 2001.

Vjekoslav Vojo Radoičić, *Kazalište*, Zagreb, Međunarodni centar za usluge u kulturi, 2002.

Abdulah Seferović, *Hrvatsko lutkarstvo od umijeća do umjetnosti*, Rijeka, Odjel gradske uprave za kulturu, 2004.

“Autorski touch u hrvatskom lutkarstvu”

u Galeriji Forum, Teslina 16, Zagreb, 31. kolovoza - 7. rujna 2007.

Organizacija Izložbe: Međunarodni centar za usluge u kulturi, B. Magovca 17, Zagreb (tel. 6601-626, www.mcuk.hr)
i Kulturno informativni centar, Preradovićeve 5, Zagreb (tel. 4810-714)

Autor Izložbe: Abdulah Seferović - Realizator Izložbe: Darko Petković

Izdavač kataloga: Međunarodni centar za usluge u kulturi - Za Izdavača: Livija Krofelin

Uredili: Livija Krofelin i Ivan Špoljarec - Gratičko oblikovanje: Ivan Špoljarec - Fotografije: Abdulah Seferović

Tisak: Denona d.o.o. Zagreb - Naklada: 400

Zagreb, kolovoz 2007.

